
Iris Marion Young, *Pravednost i politika razlike*, prevela Tamara Slišković, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2005, 350 str.

Knjiga Iris Marion Young inspirirana je poglavito postavkama postmodernističke filozofije i kritičke teorije društva. Bilo bi, međutim, neprimjereno zadržati se naprosto na općenitom teorijskom određenju polazišta, jer je njezina filozofijska i metodološka pozicija bitno sadržajna i složena. Young oblikuje svoj stav i na tradicijama analitičke moralne i političke filozofije, marksizma, feminističkih teorija, teorije participacijske demokracije i afroameričke filozofije. Utoliko njezinu knjigu možemo kvalificirati i kao vrijedno nastojanje na objedinjavanju nasljeđa kontinentalne i analitičke filozofije u obradi moralnih i filozofsko-političkih tema.

Young odbacuje koncept univerzalnih, objektivnih i vrijednosno neutralnih teorija pravednosti u korist normativnog promišljanja koje je društveno kontekstualizirano, odnosno koje analizira odnose dominacije u konkretnoj društvenoj praksi s ciljem otklanjanja ugnjetavanja i nepravde. Sukladno temeljnim postavkama postmodernističke paradigme, naglašava da svaka teorija – od ontologijske do političke – koja pretpostavlja univerzalnost i vrijednosnu neutralnost, zapravo postulira postojanje nepostizivog epistemološkog gledišta koje je izvan svakog društvenog konteksta. Posljedično, ni postojeće teorije pravednosti koje pretendiraju na univerzalnost, vrijednosnu nepristranost i trans-historičnost ne mogu ispuniti takvu zadaću, jer su izvedene iz iskustva ljudi u modernim liberalnim kapitalističkim društvima. Tvrdi da je svaka teorija nužno određena društvenom perspektivom filozofa/filozofkinje i uvijek sadrži sva ograničenja i predrasude dane društvene pozicije, bila ona pozicija moći ili podređenosti. Young ne vjeruje u izvanvremenska načela pravednosti, opće istine o ljudskoj prirodi i društvu te o prirodi uma zbog čega i ne želi razvijati neku svoju novu teoriju pravednosti.

Young kritizira pozitivizam i redukcionizam suvremenih političkih teorija. S jedne strane, političke teorije prihvaćaju postojeće institucionalne strukture kao nužnu danost, a ne shvaćaju da se radi o specifičnim institucijama političke moći i dominacije. S druge strane, neosjetljive su na raznolikosti političkih subjekata i svode ih na opće i univerzalne obrasce. Kako općenito odbacuje pojam unificiranog diskursa, te ideale nepristranosti i općeg dobra, Young osporava i pojam zajednice kao jedinstvenog političkog subjekta. Kritizira i socijalnu ontologiju koja se nalazi u korijenima suvremenih političkih teorija zato jer ne razmatraju posebnosti društvenih skupina u odnosima podređenosti/ugnjjetavanja i nadređenosti/dominacije.

Međutim, iako Young odbacuje projekt univerzalnih teorija pravednosti, ona nije protiv racionalne rasprave i racionalne normativne teorije

pravednosti. Razmišljanje o pravednosti mora uključivati argumente i politički dijalog, ali ne i konačna univerzalna rješenja. Istraživanje pravednosti mora početi od povijesno specifičnih društvenih okolnosti. Svakom normativnom promišljanju mora prethoditi društvena teorija bazirana na konkretnom opisu i objašnjenju društvene prakse. Samo iz takve teorije može se razviti efikasna emancipacija ili negacija nepravedne datosti. Teorija pravednosti treba biti osvješćujuća i poticajna, a takve teorije počinju slušanjem, a ne rješavanjem teorijskih problema, smatra Young. Kruna i kraj svake teorije pravednosti nije puka teorijska superiornost, već djelotvornost u mijenjanju nepravedne društvene prakse ugnjetavanja i neravnopravnosti.

Gljučna teza I. M. Young jest da teorije pravednosti trebaju napustiti svoj temeljni pojam raspodjele i koncentrirati se na pojmove dominacije i ugnjetavanja. Kritizira postojeći ideal racionalnosti, koncept građanstva ili građanske javnosti, te pojam ravnopravnosti na način na koji se koristi u suvremenim teorijama morala i političkim teorijama. Svoj stav izvodi iz opisa, analize i objašnjenja konkretnih slučajeva društvene prakse ugnjetavanja u SAD-u: oslanja se na ideje i iskustvo ljevičarskih društvenih pokreta 60-tih i 70-tih godina poput, primjerice, pokreta za zaštitu okoliša, demokratskog socijalističkog pokreta, pokreta Afroamerikanaca, Portorikanaca, američkih Indijanaca, Amerikanaca meksičkog podrijetla, feminističkog pokreta, pokreta protiv američke vojne intervencije u zemljama Trećeg svijeta, pokreta osoba s poteškoćama, pokreta osoba treće dobi, pokreta za oslobođenje homoseksualnih osoba, pokreta protiv američkog intervencionizma i mnogih drugih koji ukazuju da u američkom društvu postoje duboke institucionalne nepravde. Tvrdnje o tome što je pravedno ili nepravedno mogu se izvoditi samo iz ideja tih pokreta, a ne njima nametati iz perspektive navodno univerzalnih teorija pravednosti. Young detaljno istražuje postavke navedenih pokreta, njihovo podrijetlo, značenje i posljedice, analizira njihove političke programe, institucije i prakse da bi na kraju zaključila da mnoga, navodno osloboditeljska, filozofska stajališta ili teorije pravednosti zapravo brane i osnažuju postojeće institucije i prakse protiv interesa koja se zastupaju u tim pokretima.

Konačno, treba reći i da I. M. Young ne ostaje na kritici postojećih teorija pravednosti i opisu društvene prakse, već nudi alternativnu viziju društvenih odnosa utemeljenu na stavovima koje je iznjedrila interakcija feminizma, marksizma, te teorija i praksa participativne demokracije. Kritička teorija društva koju brani pretpostavlja da su društvene norme i ideali različitih društvenih pokreta izrazi žudnje, odnosno, izrazi slobode koji nalažu potrebu promjene stvarnosti. Nema dvojbe da je Young interiorizirala postavku feminističke teorije stajališta prema kojima je epistemološka pozicija društveno marginaliziranih skupina na stanovit način superiorna stavovima onih na pozicijama dominacije. Međutim, istovre-

meno prihvaća relativizam postmodernističkog perspektivizma jer tvrdi za sebe da je kritičarka društva koja je svjesna da je samo dio tog društva, da ni ona nema objektivni odmak i da nije neutralna. Zanimljivo je da Young svjesno izbjegava sustavnu raspravu o metateorijskim pitanjima, izričito odbija razradu epistemoloških ili bilo kojih drugih teorijskih polazišta na koje se oslanja. Kako sama ističe, zainteresirana je isključivo za neposredni društveni problem koji želi raskrinkati i riješiti.

U prvom poglavlju, pod naslovom “Zamjena raspodjelne paradigme”, Young kritizira raspodjelnu paradigmu, dominantnu u teorijama pravednosti, zato jer problem pravednosti svodi na rješavanje problema raspodjele materijalnih dobara, društvenih položaja, a u novije vrijeme šansi, časti, samopoštovanja i sl. Problem raspodjelne paradigme jest što uzima ‘zdravo za gotovo’ postojeće institucije, prakse i odnose dominacije ili ih pak kroz svoju analizu zamagljuje. Young ne odbacuje važnost problema raspodjele materijalnih dobara, ali naglašava potrebu usmjerenosti na konkretne odnose i procese. Drži da je za razumijevanje pravednosti ključna analiza pojma i prakse ugnjetavanja i dominacije, te da su postupci vezani uz odlučivanje, društvenu podjelu rada i kulturu važniji aspekti pravednosti.

Nastavljajući kritiku raspodjelne paradigme, u drugom poglavlju, “Pet lica ugnjetavanja”, Young analizira pojam ugnjetavanja društvenih skupina kao presudan za diskurs suvremenih emancipacijskih društvenih pokreta. Zastupa stav da se ugnjetavanje ne može svesti na raspodjelu jer uključuje društvene strukture i odnose koje raspodjelna paradigma ne zahvaća. Dok su postojeće filozofske teorije usredotočene na pojam zajednice, izvan njihova vidokruga ostaju društvene skupine koje su žrtve ugnjetavanja.

U trećem poglavlju “Buntovni društveni pokreti i kapitalistička socijalna država”, Young sustavno analizira nastojanja novijih ljevičarskih pokreta da politiziraju golemo područja institucionalnog, društvenog i kulturnog života. Pritom je posebno kritična prema sustavu socijalne skrbi kapitalističkog društva kao obliku navodno depolitiziranog oblikovanja javne politike.

Četvrto poglavlje, pod naslovom “Ideal nepristranosti i građanska javnost”, posvećeno je kritici pretpostavljene nepristranosti i univerzalnosti političkih teorija. Nepristranost je ideal na kojem se temelji većina moralnih i političkih teorija pravednosti. Proklamirajući stav da zastupaju stajalište prihvatljivo svima, nameću jedinstveno univerzalno moralno i političko stajalište. Poricanje razlika, međutim, pridonosi potlačenom položaju društvenih skupina i pojačava kulturni imperijalizam u praksi. Naime, iskustva i stajališta povlaštenih prikazuju se kao univerzalna, a uvjerenje da birokrati i stručnjaci mogu donositi nepristrana stajališta opravdava autoritarne poretke. Epistemološki ideal nepristranosti ima svoj politički ekvivalent u idealu građanske javnosti. Young je, dosljedno, kritična i prema pojmu jedinstvene građanske javnosti i liberalnim teorijama

koje ga prihvaćaju. Univerzalistički ideal građanske javnosti u stvarnosti uskraćuje ravnopravni građanski status ženama, Židovima, crncima i drugim ugnjetenim društvenim skupinama. Young brani kritičku teoriju, ali i teoriju participativne demokracije, zasnivajući ih na idealu heterogene javnosti koja priznaje i promiče razlike između skupina.

U petom poglavlju, "Hijerarhija tijela i politika identiteta", Young razmatra u povijesti filozofije prevladavajući mit o (raz)umu kao odvojenom i nadređenom tijelu i emocijama. Razmatra posljedice ovih filozofskih dihotomija koje se očituju u kulturnom imperijalizmu i jedinstvenim estetskim kriterijima ljepote tijela. Na tragu Julije Kristeve, analizira političku važnost dojma ljepote i ružnoće, čistoće i prljavštine vezano uz kulturalne stereotipove rasizma, seksizma, homofobije, starijih ljudi ili osoba s poteškoćama. Young posebno naglašava kako teorija pravednosti mora uzeti u obzir ne samo namjerne, već i nenamjerne (i zbog toga posebno opasne) kulturalne izvore ugnjetavanja, te pronaći institucionalna rješenja za njihovo ukidanje. Opisuje i kakva bi ta rješenja trebala biti, te kako je ključno odbaciti apstraktni liberalni ideal neutralnosti u korist pokreta ponosa ili razvijanja pozitivne predodžbe o svojoj različitosti.

U šestom poglavlju, "Društveni pokreti i politika razlike", nastavlja se ranije otvorena tema promocije politike razlika. Na primjerima suvremene rasprave o ravnopravnosti i razlici u emancipaciji žena ili o pravima američkih Indijanaca pokazuje da načelo jednakog postupanja i njegovo mehaničko razumijevanje ima za posljedicu potiskivanje razlika i poricanje potpunog sudjelovanja žena i američkih Indijanaca u javnom životu. Politika razlika neće dovesti do ponovne stigmatizacije ukoliko se ravnopravnost ne bude poistovjećivala s jednakosti, a različitost s devijacijom ili manjom vrijednosti.

U sedmom poglavlju, "Afirmativna akcija i mit o sposobnosti", Young zagovara programe afirmativne akcije, ali ne na kompenzacijskim načelima, nego kao važno sredstvo borbe protiv ugnjetavanja. I u kontekstu rasprave o afirmativnoj akciji ponovo naglašava važan oblik nepravde koji proizlazi iz nenamjernog ugnjetavanja (poznatijeg u literaturi kao indirektna ili prikrivena diskriminacija), ali i onaj koji je posljedica nekritičkog usvajanja stereotipa ili pretpostavke da je stajalište povlaštene skupine neutralno. Kritika postavke o raspodjeli prema sposobnostima instanca je kritike ideala nepristranosti jer pretpostavlja postojanje objektivnih mjerila procjene sposobnosti koja su neovisna od kulturalnih obilježja. Young tvrdi da objektivna mjerila vrednovanja sposobnosti ne postoje. Svaka je praksa zapošljavanja neizbježno politička jer uključuje specifične vrijednosti i norme koje su neodvojivi dio procjene tzv. tehničke kompetencije.

U posljednjem, osmom poglavlju, "Gradski život i razlika", Young kritizira kritičare liberalnih teorija koji nastupaju s pozicije ideala zajed-

nice. Ideal zajednice, prema Young, potiskuje razliku između skupina i pojedinaca, često je povezan sa željom da se očuva identitet, a u praksi isključuje sve one koji ugrožavaju taj osjećaj identiteta. Zagovara drugačiji ideal društvenih odnosa i politike koji počiva na pozitivnom iskustvu života u onim gradovima koji otjelovljuju vrline raznolikosti, a ne jedinstva. Suprotno mnogim suvremenim tendencijama, argumentira protiv povećanja lokalne autonomije, a za regionalno upravljanje gradovima. Takvo upravljanje započinjalo bi skupštinama u gradskim četvrtima u kojima su zastupljene sve društvene skupine.

Kroz cijelu knjigu Young provlači svoj načelni stav da njezin cilj nije bio napisati knjigu koja će biti nepristrana i sveobuhvatna. Svjesna je ograničenosti svojih prijedloga i rješenja. Ona sama priznaje da njezina politička strast potječe iz feminizma i drugih pokreta socijalnog senzibiliziranja društva izraslih iz protivljenja svakom obliku političkog i kulturnog imperijalizma. Young je svjesna ne samo ograničenja svoje perspektive, već i dosega pokreta i normativnih teorija: feminizam, kao ni bilo koji drugi pokret, ne može promijeniti položaj svih žena, jer su i među ženama razlike prevelike. Međutim, unatoč ograničenjima perspektive i ponuđenih rješenja, važno je istaknuti da je nesporna vrijednost knjige želja za osvješćivanjem nepravde, humaniziranjem društva i senzibiliziranjem za različitosti.

Knjiga I. M. Young ogledan je primjer mogućnosti približavanja stavova perspektivizma i postmodernizma metodama racionalne rasprave i argumentacijske jasnoće analitičkog filozofskog pristupa. Štoviše, kritička teorija društva kod I. M. Young prepoznaje se kao stanoviti naturalistički pristup prema kojem intelektualno i normativno vrijedna teorija mora biti utemeljena na empirijskim istraživanjima, u ovom slučaju društvenim znanostima i analizi konkretnog društvenog konteksta. Rekla bih da je zato, unatoč deklarativnom otklanjanju metateorijskih i globalno-teorijskih pitanja, kod Young na djelu važna epistemološka i metodološka zrelost nužna za rješavanje kako teorijskih tako i praktičnih problema. Knjiga se može preporučiti i kao instruktivan izvor podataka kako o suvremenim američkim pokretima tako i o suvremenim političkim raspravama i stajalištima. Držim da je, kao takva, zanimljiva ne samo za filozofsku publiku, već i za sve zainteresirane za teme rodnih studija, kulturalnih studija, sociologije, antropologije, ali i široj javnosti životno zainteresiranoj za teme pravednosti i uklanjanja ugnjetavanja različitih vrsta.

Snježana Prijić-Samaržija

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet – Odsjek za filozofiju
Omladinska 14, HR-51000 Rijeka
snjezana.p.samarzija@hi.htnet.hr